

ความขัดแย้งทางการเมืองและการมีส่วนร่วมทางการเมือง ของประชาชนที่ส่งผลต่อการพัฒนาทางการเมือง ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย^{1*}

นายพงศกรณ์ พิลาบุตร¹ ดร.ธรรมนิตย์ วราภรณ์²

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้ทำการศึกษาจากประชาชนในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย มีจุดประสงค์เพื่อ 1) วิเคราะห์ความขัดแย้งทางการเมือง การมีส่วนร่วมทางการเมือง และพัฒนาทางการเมือง 2) เปรียบเทียบความขัดแย้งทางการเมือง การมีส่วนร่วมทางการเมือง และพัฒนาทางการเมือง และ 3) สร้างรูปแบบความสัมพันธ์ของปัจจัยความขัดแย้งทางการเมือง การมีส่วนร่วมทางการเมืองและพัฒนาทางการเมืองโดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงปริมาณ กลุ่มตัวอย่างมีจำนวน 400 คนได้มาโดยการสุ่มแบบหลายขั้นตอน (Multi Stage Random Sampling) เครื่องมือเป็นแบบสอบถามชนิดมาตราส่วนประมาณค่า 5 ระดับ มีความเชื่อมั่นทั้งฉบับเท่ากับ 0.98 สถิติที่ใช้คือ ค่าเฉลี่ย t-test ANOVA สัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์แบบเพียร์สัน และการวิเคราะห์การสมการถดถอยพหุผลการวิจัยพบว่า 1) ความขัดแย้งทางการเมือง การมีส่วนร่วมทางการเมืองและพัฒนาทางการเมืองในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทยอยู่ในระดับมาก 2) เพศที่แตกต่างกันมีผลต่อความคิดเห็นของประชาชนที่มีต่อความขัดแย้งทางการเมืองแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 ส่วนระดับการศึกษาและอาชีพเป็นปัจจัยที่ทำให้ความคิดเห็นต่อความขัดแย้งทางการเมือง การมีส่วนร่วมทางการเมือง และพัฒนาทางการเมืองของประชาชนแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 3) ความขัดแย้งทางการเมืองและการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชนส่งผลต่อการพัฒนาทางการเมืองในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทยอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01

คำสำคัญ : ความขัดแย้ง การมีส่วนร่วม พัฒนาการทางการเมือง

^{1*} บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของดุษฎีนิพนธ์ สาขาวิชารัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยการจัดการเทคโนโลยีสเทิร์น เรื่อง ความขัดแย้งทางการเมืองและการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชนที่ส่งผลต่อการพัฒนาทางการเมืองในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย

Political Conflicts and Political Participation of People Affecting Political Development in Northeastern Area of Thailand

Pongsakorn Pilabutr Thammanit Varaporn

ABSTRACT

This study aimed to (1) find a level of political conflicts, political participation, and political development according to people's perception in northeastern area of Thailand, (2) compare the average people's attitude with different backgrounds affecting political conflicts, political participation, and political development in the area, and (3) create a relationship model between political conflicts, political participation, and political development by using Multiple Regression Analysis. This study was conducted quantitatively with a total of 400 sample representatives living in the area, chosen by Multi Stage Random Sampling. Survey questionnaires with five rating scale, Reliability at 0.98, were used for data collection. The statistics used were Frequency, Percentage, Mean ($\bar{X}$), Standard Deviation, t-test, ANOVA, Pearson Product Moment Coefficient of Correlation, Multiple Regression Analysis, and application programs were applied for data analysis. Findings found in the study were revealed as follows

1. People's attitudes towards the three perspectives were presented in the high level such as political development ($\bar{X}$ = 3.98), political conflicts ($\bar{X}$ = 3.96), and political participation ($\bar{X}$ = 3.58), respectively.

2. The samples with different genders expressed different attitudes towards the political conflicts, the statistical significance at 0.05. However, the samples with different ages showed different opinions about political participation, the statistical significance at 0.01. Additionally, the samples with different educational backgrounds and occupations held their different opinions towards the three perspectives, the statistical significance at 0.01.

3. It was found that political conflicts and political participation among people significantly affect political development in the northeastern area of Thailand, the statistical significance at 0.01.

Keywords: Political Conflicts / Political Participation / Political Development

บทนำ

ประเทศไทยประสบปัญหาทางการเมืองการปกครองมาเป็นระยะและยาวนาน สาเหตุหลักคือความขัดแย้งทางการเมืองและนำเอาพลเมืองเข้าไปเกี่ยวข้องในความขัดแย้งของกลุ่มบุคคลที่มีบทบาทในทางการเมือง จึงนำมาสู่การปฏิรูปการเมืองและการแก้ไขรัฐธรรมนูญและประกาศใช้รัฐธรรมนูญฉบับปีพุทธศักราช 2540 และ 2550 ซึ่งเป็นรัฐธรรมนูญที่มุ่งเน้นการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชนและเปลี่ยนการเมืองของนักการเมืองให้เป็นการเมืองของพลเมือง (ถวิลวดี บุรีกุลและคณะ 2546)

ความขัดแย้งทางการเมืองส่งผลกระทบโดยตรงต่อเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และความมั่นคงของประเทศ แม้ว่าในปัจจุบันความขัดแย้งดังกล่าวจะมีระดับความรุนแรงลดน้อยลงกว่าในช่วงที่ผ่านมา แต่ก็มีแนวโน้มที่จะมีความรุนแรงเพิ่มขึ้นได้อีกในอนาคต (สีบวงษ์ สุขะมงคล, 2557) นอกจากนี้ผลจากความขัดแย้งนี้อาจทำให้เกิดผลกระทบต่อประชาธิปไตยของประเทศได้ (Moore, 1986) ทั้งนี้เพราะหากพิจารณาความขัดแย้งในเชิงบวกหรือเชิงสร้างสรรค์ ความขัดแย้งก็อาจเป็นปัจจัยหนึ่งที่กระตุ้นให้ประชาชนตื่นตัวทางการเมือง มีการสื่อสารเข้าร่วมกิจกรรมทางการเมืองเพิ่มมากขึ้นจึงอาจเป็นที่มาหนึ่งของการพัฒนาทางการเมืองในปัจจุบัน

ในส่วนของการมีส่วนร่วมทางการเมืองก็มีข้อค้นพบว่าการมีส่วนร่วมทางการเมืองเหมือนกับอำนาจร่วมที่เป็นการสร้างความร่วมมือระหว่างกันและส่งผลกระทบต่อเมืองที่สำคัญหลายประการ ผลที่สำคัญประการหนึ่ง คือ การสร้างความชอบธรรมทางการเมือง (Political Legitimacy) ให้กับระบบการเมืองแต่ระบบการเมืองนั้นยังไม่สามารถสร้างสถาบันทางการเมืองต่าง ๆ ให้มีประสิทธิภาพหรือพัฒนาขีดความสามารถอย่างเพียงพอ ทำให้ไม่สามารถรับมือกับการขยายตัวของการมีส่วนร่วมได้ อาจส่งผลกระทบต่อเสถียรภาพของรัฐบาลหรือระบบการเมืองได้ (Huntington, 1968) ทั้งนี้เนื่องจากพัฒนาการทางการเมืองหรือการพัฒนาทางการเมืองนั้น เป็นกระบวนการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองทั้ง ระบบ และกระบวนการทางการเมือง โดยมีเป้าหมายเพื่อสร้างความเป็นประชาธิปไตยให้กับระบบการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม ทั้งนี้ เพราะระบบการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม นั้นมีความสัมพันธ์ต่อกัน ด้วยเหตุนี้เอง ผู้วิจัยจึงสนใจศึกษาความขัดแย้งทางการเมืองและการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชนที่ส่งผลต่อการพัฒนาการเมืองในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทยโดยผู้วิจัยคาดหวังว่าการวิจัยในครั้งนี้จะนำไปสู่ข้อค้นพบความจริงเกี่ยวกับความขัดแย้งทางการเมืองการมีส่วนร่วมทางการเมืองและพัฒนาการเมืองของประชาชนในประเทศไทยโดยใช้พื้นที่วิจัยในภาคตะวันออกเฉียงเหนือเป็นกรณีศึกษา

วัตถุประสงค์

- 1) วิเคราะห์ความขัดแย้งทางการเมือง การมีส่วนร่วมทางการเมืองและพัฒนาการทางการเมือง
- 2) เปรียบเทียบความขัดแย้งทางการเมือง การมีส่วนร่วมทางการเมืองและพัฒนาการทางการเมือง
- 3) สร้างรูปแบบความสัมพันธ์ของปัจจัยความขัดแย้งทางการเมือง การมีส่วนร่วมทางการเมืองและพัฒนาการทางการเมือง

ระเบียบวิธีวิจัย

ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ประชากร ประชากรที่ใช้ในการวิจัยเป็นประชาชนในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย

กลุ่มตัวอย่าง กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้เป็นประชาชนที่อาศัยอยู่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย จำนวน 400 คน ได้มาโดยสุ่มหลายขั้นตอน (Multistage Random Sampling)

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้เป็นแบบสอบถามชนิดมาตราส่วนประมาณค่า 5 ระดับมีค่าความเชื่อมั่นเท่ากับ 0.98

การวิเคราะห์ข้อมูลและสถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลใช้โปรแกรมสำเร็จรูป สถิติที่ใช้คือ ค่าเฉลี่ย t-test ANOVA สัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์แบบเพียร์สัน และการวิเคราะห์การสมการถดถอยพหุ

ผลการวิจัย

- 1) ความขัดแย้งทางการเมือง การมีส่วนร่วมทางการเมืองและพัฒนาการทางการเมืองของประชาชนในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทยอยู่ในระดับมาก
- 2) เพศที่แตกต่างกันต่างกันมีผลต่อความขัดแย้งทางการเมืองแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 ระดับการศึกษาและอาชีพเป็นปัจจัยที่ทำให้เกิดความขัดแย้งทางการเมือง การมีส่วนร่วมทางการเมือง และพัฒนาการทางการเมืองของประชาชนแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01

3) ความขัดแย้งทางการเมืองและการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชนส่งผลต่อการพัฒนาการทางการเมืองในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทยอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 โดยเขียนความสัมพันธ์ดังกล่าวในรูปแบบสมการได้ดังนี้

$$\text{พัฒนาการทางการเมือง} = 1.111 + 0.557 (X1) + 0.184 (X2)$$

โดยที่ X1 คือ ความขัดแย้งทางการเมือง
และ X2 คือการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชน

อภิปรายผล

5.2.1) ผลจากการวิจัยพบว่าประชาชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทยมีความคิดเห็นต่อความขัดแย้งทางการเมืองโดยรวมอยู่ในระดับมาก นั้นผู้วิจัยมีความเห็นว่าการความขัดแย้งทางการเมืองแม้จะเริ่มเบาบางแต่ความรู้สึกของประชาชนนั้นอาจยังมองว่ามาก โดยเฉพาะการนำเสนอข้อมูลของนักวิชาการที่มีหลาย ๆ ฝ่ายให้ข้อมูลที่ขัดแย้งกันทั้งในสื่อหลักและสื่อสารออนไลน์ทำให้ผลการวิจัยสะท้อนความขัดแย้งว่ามีค่ามากที่สุดสอดคล้องกับผลการวิจัยของวันชัย วัฒนศัพท์ (2550) ได้ประมวลสาเหตุของความขัดแย้งจากนโยบายสาธารณะและการพัฒนา ว่ามาจากความสลับซับซ้อนในการพัฒนาซึ่งปัจจุบันมีความหลากหลายของผู้ที่เกี่ยวข้องประเด็นที่หลากหลาย วัฒนธรรมที่ไม่เหมือนกัน ค่านิยมดั้งเดิมที่ไม่เปลี่ยนแปลงกฎหมายที่เกี่ยวข้องมีหลายฉบับและบางครั้งต้องตีความหรือมีการขัดกัน การมีหลากหลายเวทีที่มักให้มีการโต้เถียงกัน และความขัดแย้งในอุตสาหกรรมที่ได้ประโยชน์และเสียประโยชน์ ในนโยบาย นอกจากนั้นเขายังชี้ให้เห็นว่าผู้ตัดสินใจมักจะตัดสินใจและประกาศให้ทราบจากนั้นก็ปกป้องโครงการนั้น ๆ ซึ่งเขาเรียกว่าอาการ “คุณพ่อรู้ดี” หรือ D-A-D Syndrome (Decide-Announce-Defence) โดยเขาชี้ให้เห็นว่าข้อมูลข่าวสารในปัจจุบันมีจำนวนที่มากและรวดเร็วทำให้มีข้อมูลที่ผิดและขัดแย้งจนทำให้เกิดความเข้าใจผิดและทำให้การขัดแย้งมากขึ้น ขณะเดียวกันทำให้ประชาชนเกิดกระบวนทัศน์ใหม่ที่เห็นว่าการเรียกร้องได้ผล และกระบวนทัศน์ของประชาธิปไตยได้เปลี่ยนไปจากประชาธิปไตยตัวแทนเป็นประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วม ซึ่งได้รับการคุ้มครองจากรัฐธรรมนูญปี 2540 และ 2550 นอกจากนี้ประชาชนยังขาดความไว้วางใจเนื่องจากนโยบายที่ดำเนินการมีปัญหามาไม่เหมือนที่ประชาสัมพันธ์ไว้ นอกจากนี้กฎหมายและการปฏิบัติตามกฎหมายยังมีปัญหา เพราะมีการบังคับใช้ไม่เท่าเทียมกันโดยมีลักษณะสองมาตรฐาน (วันชัย วัฒนศัพท์, 2550) สำหรับการมีส่วนร่วมทางการเมืองในปัจจุบันนั้นประชาชนมีอิทธิพลในกระบวนการตัดสินใจ

ของรัฐบาล (Huntington and Nelson, 1976) และการมีส่วนร่วมทางการเมืองเป็นเรื่องของการแสดงออกโดยตั้งใจ เพื่อให้มีผลต่อการใช้อำนาจตัดสินใจของรัฐบาล หรือผู้นำประเทศ สำหรับความคิดเห็นที่มีต่อพัฒนาการทางการเมืองที่พบว่าเฉลี่ยโดยรวมอยู่ในระดับมากนั้น ผู้วิจัยมีความเห็นว่าพัฒนาการทางการเมืองมักจะพูดถึงเรื่องระบบการเมืองสมัยใหม่ ความสามารถของระบบการเมือง ความมีเสถียรภาพของระบบการเมือง ความเท่าเทียมกัน และการมีส่วนร่วมทางการเมือง ซึ่งเป็นเรื่องที่ทุกระบบการเมืองควรถือเป็นจุดมุ่งหมายในการเปลี่ยนแปลง แม้ว่าบางที่ผู้นำทางการเมืองไม่ได้ตระหนักว่าเป็นจุดมุ่งหมายในการเปลี่ยนแปลง แม้ว่าบางที่ผู้นำทางการเมืองไม่ได้ตระหนักว่าเป็นจุดมุ่งหมายที่เหมาะสม สิ่งเหล่านี้บางทีก็เกิดขึ้นอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ เช่น การมีส่วนร่วมทางการเมืองแม้ว่าผู้นำจะอยากให้มีแต่ก็ไม่สามารถหยุดยั้งได้จึงได้กลายเป็นลักษณะที่ขาดไม่ได้ของระบบการเมืองสมัยใหม่ ปัจจุบันประเทศที่กำลังพัฒนาประสบกับปัญหาทางการเมืองหลายประการ เช่น ความไม่รับผิดชอบของผู้นำทางการเมือง ความระส่ำระสายทางการเมือง สถาบันทางการเมืองขาดประสิทธิภาพในการแก้ไขปัญหาข้อขัดแย้งต่าง ๆ พัฒนาการทางการเมืองจะช่วยให้ผู้นำตระหนักว่าปัญหาเหล่านี้เป็นเรื่องของความล้มเหลวทางการเมือง ซึ่งต้องรีบแก้ไขและจุดมุ่งหมายที่ควรคำนึงถึงในการแก้ไขปัญหาเหล่านี้ คือ ระบบการเมืองของประเทศที่พัฒนาแล้ว

5.2.2) ผลจากการวิจัยพบว่าประชาชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทยที่มีเพศต่างกันมีความคิดเห็นต่อความขัดแย้งทางการเมืองแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 นอกจากนี้ยังค้นพบว่าประชาชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทยที่มีระดับการศึกษาและอาชีพแตกต่างกันมีความคิดเห็นต่อความขัดแย้งทางการเมือง การมีส่วนร่วมทางการเมือง และพัฒนาการทางการเมือง แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 นั้นผู้วิจัยมีความเห็นว่า ความขัดแย้งมุมมองของผู้ชายและผู้หญิงมีความต่างกัน มีมิติใดในความขัดแย้งที่แตกต่างกัน ทำให้รับรู้ได้ถึงความขัดแย้งทางการเมืองที่แตกต่างกันแต่ อายุ ระดับการศึกษา และอาชีพนั้นเป็นประสบการณ์และการเรียนรู้ของบุคคลที่มีมากน้อยต่างกันทำให้เกิดแนวคิด จินตนาการในหลาย ๆ เรื่องที่แตกต่างกันเป็นเหตุให้เข้าใจความขัดแย้งทางการเมือง การมีส่วนร่วมทางการเมือง และพัฒนาการทางการเมืองแตกต่างกันซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ Magstadt (2003)

5.2.3) ผลจากการวิจัยพบว่าความสัมพันธ์ในเชิงพหุระหว่างความขัดแย้งทางการเมืองและการมีส่วนร่วมทางการเมืองกับพัฒนาการทางการเมืองนั้น ความขัดแย้งทางการเมืองและการมีส่วนร่วมทางการเมืองส่งผลหรือมีอิทธิพลต่อพัฒนาการทางการเมืองได้ร้อยละ 35.8%

โดยที่ความขัดแย้งทางการเมืองและการมีส่วนร่วมทางการเมืองส่งผลต่อการพัฒนาการทางการเมืองในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทยอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 นั้น ผู้วิจัยมีความเห็นว่ากระบวนการที่ทำให้เกิดความขัดแย้งทางการเมืองนั้น ประชาชนย่อมเข้าไปมีส่วนร่วมมีบทบาทในทางการเมืองด้วยนอกจากนี้ความขัดแย้งทางการเมืองหากมองในมิติสร้างสรรค์หรือเชิงบวกก็ย่อมนำมาซึ่งการมีส่วนร่วมทางการเมือง การเปลี่ยนแปลงแนวคิด ค่านิยมทางการเมือง นำไปสู่การพัฒนาการทางการเมืองได้เช่นกัน

ข้อเสนอแนะ

จากการนำเสนอผลการวิจัยและนำมาสู่การอภิปรายผลเพื่ออธิบายเพิ่มเติมปรากฏการณ์ต่าง ๆ ที่ได้ข้อค้นพบมาตามลำดับนั้น ผู้วิจัยจะได้นำเสนอข้อเสนอแนะในการวิจัยเพื่อนำไปใช้ประโยชน์ต่อไป

1) ผลจากการวิจัยในครั้งนี้นักพบว่าความขัดแย้งทางการเมืองในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทยในบริบทปัจจุบันมีอยู่ในระดับมากและพบว่าเป็นความขัดแย้งที่มาจากข้อมูล ดังนั้นจึงควรให้ความสนใจในการสร้างจิตสำนึกในความมีเหตุผลให้กับประชาชน เพื่อให้ประชาชนตระหนักและให้ความสำคัญต่อการบริโภคข้อมูล/ข่าวสารเพื่อให้สามารถมีการวิเคราะห์ข้อมูล/ข่าวสารให้ครบถ้วนและรอบด้านก่อนตัดสินใจต่าง ๆ

2) ผลจากการวิจัยในครั้งนี้นักพบว่าการมีส่วนร่วมในการติดต่อกับเจ้าหน้าที่รัฐหรือผู้นำการเมือง มีค่าเฉลี่ยของความคิดเห็นมีค่าน้อยที่สุด จึงอาจทำให้มองเห็นภาพได้ว่าในบริบทปัจจุบันนั้นมีช่องว่างระหว่างประชาชนกับเจ้าหน้าที่รัฐหรือผู้นำการเมืองค่อนข้างมาก และอาจเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้การรับรู้ข้อมูล/ข่าวสารของประชาชนกับรัฐหรือผู้นำการเมืองมีน้อยจึงนำไปสู่สาเหตุของความขัดแย้งที่มาจากข้อมูลที่กล่าวไว้ในข้อ 1 ดังนั้นหน่วยงานภาครัฐ สถาบันการเมืองต่าง ๆ จึงควรให้ความสนใจและสร้างเสริมความสัมพันธ์ที่ดีให้เกิดขึ้นกับประชาชนเพื่อลดปัญหาความขัดแย้งทางการเมืองและนำไปสู่การมีส่วนร่วมเพื่อแก้ไขปัญหาความขัดแย้งทางการเมืองและการพัฒนาประเทศต่อไป

3) ผลจากการวิจัยในครั้งนี้พบว่าพัฒนาการทางการเมืองในด้านความสามารถของระบบการเมืองมีค่าเฉลี่ยของความคิดเห็นมีค่ามากที่สุดและสะท้อนว่าการเปลี่ยนแปลงในระบบราชการไปในทิศทางดีขึ้นนั้น นับได้ว่าเป็นประเด็นที่รัฐบาลควรใส่ใจในมาตรฐานระบบราชการตั้งแต่ระดับกระทรวงต่าง ๆ ทั้งในส่วนกลาง ส่วนภูมิภาค และรวมถึงองค์กรปกครองท้องถิ่นต่าง ๆ ให้มีประสิทธิภาพเพิ่มมากขึ้นและให้สอดคล้องกับสถานการณ์ทางการเมืองในปัจจุบัน และโดยมีนำหลักธรรมาภิบาลมาใช้ในหน่วยงานต่าง ๆ ให้ทั่วถึงและเข้มข้นด้วย

เอกสารอ้างอิง

ถวิลวดี บุรีกุล และ คณะ. (2546). *การมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชนและความคิดเห็นต่อการทำงานของ รัฐบาลและองค์กรอิสระ*. (รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์). กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย และ สถาบันพระปกเกล้า.

วันชัย วัฒนศัพท์. (2550). *ความขัดแย้ง : หลักการและเครื่องมือแก้ปัญหา*. (พิมพ์ครั้งที่ 3). นนทบุรี: สถาบันพระปกเกล้า.

สืบวงศ์ สุขะมงคล. (2556). *การบริหารจัดการความขัดแย้งทางการเมืองในประเทศไทย ระหว่างปี พ.ศ. 2544 – 2555*. (วิทยานิพนธ์รัฐประศาสนศาสตรดุษฎีบัณฑิต มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์). ปทุมธานี: มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์.

Magstadt. Thomas M. (2003) *Understanding Politics : Ideals, Institutions and Issues*. Belmont: Thomson Wadsworth

Moore, C. (1986). The Mediation process: practical strategies for resolving conflict. In Vanchai Vatanasapt et al. Trans. *The Mediation process: practical strategies for resolving conflict*. Khon Kaen: Institute for Dispute Resolution, Khon Kaen University.

Samuel P. Huntington and Joan M. Nelson. (1976). *No Easy Choice : Political Participation in Developing Countries*. Cambridge Massachusetts: Harvard University Press.

Samuel P. Huntington. (1968). *Political Order in Changing Societies*. New Haven: Yale University Press.